

ساختار استوانه‌ای نظام جمهوری اسلامی و شیوه مقاومت

از تاب‌آوری نهادهای موازی تا مسئله هماهنگی، توافق و تغییر
با چارچوب‌های PESTEL و تحلیل میدان نیروهای لوین

دکتر پیمان بخشایش | جراح تروما

MD, PhD, MBA

تاریخ نگارش و پایان بررسی منابع: ۲۶ سپتامبر ۲۰۲۶

چکیده

پرسش این مقاله آن است که چگونه یک نظام سیاسی می‌تواند پس از حذف رهبر، بخشی از ظرفیت اجرایی و امنیتی خود را حفظ کند، اما هم‌زمان در تصمیم‌گیری مشترک و اجرای توافق خارجی دچار دشواری شود. «ساختار استوانه‌ای» در این نوشته نام یک گونه تثبیت‌شده در علم سیاست نیست؛ استعاره‌ای تحلیلی برای مجموعه‌ای از سازمان‌های دارای سلسله‌مراتب درونی، استقلال نسبی و پیوندهای افقی نامتوازن است. این استعاره با نظریه‌های پیوند سست، چندمرکزی‌بودن، نهادهای موازی و بازیگران وتو مقایسه می‌شود، نه آنکه جایگزین آن‌ها شود. [1-4, 8]

روش مقاله، مرور روایتی منابع نظری، قواعد حقوقی و گزارش‌های عمومی است. ابتدا میان بقای نهادهای ظرفیت هماهنگی و مقبولیت اجتماعی تمایز گذاشته می‌شود؛ سپس محیط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، فناورانه، زیست‌محیطی و حقوقی با چارچوب PESTEL بررسی می‌گردد. تحلیل میدان نیروهای لوین نیز برای توضیح تعامل فشارهای تغییر و سازوکارهای تداوم به کار می‌رود. این کاربرد، مدلی اکتشافی است و نه آزمون آماری یا ابزار پیش‌بینی زمان تغییر سیاسی. [11-13]

استدلال پیشنهادی این است که تفویض اختیار و تعدد مراکز اجرایی می‌تواند تداوم عملیات را تسهیل کند، در حالی که تعهد خارجی قابل اجرا به قواعد مشترک، نظارت و امکان مهار اقدام ناسازگار نیاز دارد. با این حال، گزارش‌های اختلاف درونی، به‌تنهایی فقدان کامل فرماندهی را ثابت نمی‌کنند؛ همان‌گونه که فشار اقتصادی و خشونت علیه معترضان، بدون بررسی رفتار نهادهای و تنوع نگرش‌های جامعه، تغییر قطعی نظام را اثبات نمی‌کند. نتیجه، مجموعه‌ای از فرضیه‌ها و سناریوهای مشروط است: بازهماهنگی، تغییر محدود سیاست، تغییر نهادهای یا تداوم تعارض. هیچ‌یک به‌عنوان سرنوشت محتوم ایران معرفی نمی‌شود.

واژگان کلیدی: نهادهای موازی؛ پیوند سست؛ هماهنگی سیاسی؛ تعهد معتبر؛ PESTEL؛ میدان نیروهای لوین؛ جمهوری اسلامی ایران.

یادداشت روش‌شناختی: این متن مقاله نظری و مرور روایتی است؛ داده‌برداری میدانی، پیمایش نماینده جمعیت یا داوری دانشگاهی برای آن انجام نشده است. ارجاعات شماره‌دار به فهرست منابع انتهای سند مربوط‌اند.

۱. صورت مسئله: بقای ستون‌ها، نه لزوماً انسجام کل

در بررسی یک بحران رهبری، چهار موضوع باید جدا بماند: تداوم دولت به معنای دستگاه اداری و خدمات عمومی؛ استمرار قواعد نظام سیاسی؛ بقای ائتلاف حاکم؛ و ماندگاری اشخاص صاحب‌منصب. کناررفتن یا کشته‌شدن یک شخص، از نظر منطقی با فروپاشی هم‌زمان هر چهار سطح یکسان نیست. پرسش دقیق‌تر این است که کدام وظایف به شخص وابسته بوده و کدام وظایف در سازمان‌ها، قواعد و شبکه‌های منابع تثبیت شده‌اند. تفکیک مسئله کنترل جامعه از مسئله تقسیم قدرت در میان صاحبان قدرت، در پژوهش اسوولیک نیز اهمیت محوری دارد. [5]

برای مطالعه ایران، می‌توان فرض کرد یک نهاد در اجرای مأموریت روزمره نسبتاً خودگردان باشد، اما برای حل اختلاف با نهاد دیگر به داوری بالاتر نیاز داشته باشد. در این وضعیت، اختلال در داوری ممکن است فعالیت هر نهاد را متوقف نکند، ولی توان آن‌ها برای اجرای یک تصمیم مشترک را کاهش دهد. این گزاره، استنتاج نظری مقاله است؛ برای تبدیل‌شدن به نتیجه تجربی، باید با اسناد تصمیم‌گیری، تخصیص منابع و رفتار اجرایی آزموده شود. [2, 8, 9]

بنابراین، پرسش اصلی نه «آیا ساختار هرمی است یا استوانه‌ای؟»، بلکه این است: کدام پیوندها عمودی‌اند، کدام پیوندها افقی‌اند، چه کسی تعارض را حل می‌کند و چه میزان از این هماهنگی به شخص، منصب یا قاعده وابسته است؟ همین تمایز، امکان بررسی هم‌زمان تاب‌آوری و آسیب‌پذیری یک ساختار را فراهم می‌کند.

۲. روش و حدود استناد

این بررسی سه لایه شواهد را از یکدیگر جدا می‌کند: منابع دانشگاهی برای تعریف سازوکارها؛ قوانین و اسناد رسمی برای شناخت قواعد اعلام‌شده؛ و گزارش‌های خبری تاریخ‌دار برای رویدادهای جاری. قانون، شاهد ساختار حقوقی است، نه اثبات اجرای بی‌نقص آن. گزارش مبتنی بر منابع ناشناس نیز شاهد انتشار یک روایت است، نه جایگزین اسناد مستقل زنجیره فرماندهی. در مواردی که متن اصلی مستقیماً قابل بازیابی نبود، مسیر دسترسی از طریق بازنشر یا متن مصاحبه در توضیح منبع مشخص شده است.

بازه رویدادهای معاصر، دی‌ماه ۱۴۰۴/ژانویه ۲۰۲۶ تا ۲۶ سپتامبر ۲۰۲۶ است. مطالعات قدیمی‌تر صرفاً به عنوان مبنای نظری یا سابقه نهادی استفاده می‌شوند؛ برای نمونه، مطالعه سپاه در سال ۲۰۰۹ توصیف مستقیم آرایش قدرت در سپتامبر ۲۰۲۶ نیست. همچنین، داده‌های اعتراض، مهاجرت یا شبکه‌های اجتماعی، بدون طرح نمونه‌گیری مناسب، نماینده خودکار دیدگاه همه ایرانیان محسوب نمی‌شوند. [7, 14, 15]

۳. چند مدل ساختار حکومت داریم؟ تفکیک محورهای طبقه‌بندی

۱.۳. شکل حکومت با شکل سازمان تفاوت دارد

برای «همه ساختارهای حکومت» عدد واحد و پذیرفته‌شده‌ای وجود ندارد؛ زیرا طبقه‌بندی به پرسش پژوهش وابسته است. نوع رابطه قوا، شیوه توزیع اختیار، میزان تمرکز و سازوکار هماهنگی، محورهای متفاوت‌اند. اصطلاح‌هایی چون «هرمی» و «شبکه‌ای» عمدتاً درباره معماری سازمانی سخن می‌گویند، نه درباره میزان مشارکت عمومی یا عنوان حقوقی حکومت. یک دستگاه می‌تواند در بعضی وظایف متمرکز و در بعضی دیگر چندمرکزی باشد. چارچوب‌های سازمانی و چندمرکزی، امکان مطالعه همین ترکیب‌ها را فراهم می‌کنند. [1, 3]

۲.۳. پنج پیکربندی مینتزیبرگ و الگوهای قابل استفاده

مینتزیبرگ در صورت‌بندی کلاسیک خود پنج پیکربندی سازمانی معرفی می‌کند: ساختار ساده، بوروکراسی ماشینی، بوروکراسی حرفه‌ای، ساختار بخشی و ادھوکراسی یا سازمان انعطاف‌پذیر مبتنی بر همکاری تخصصی. این پنج‌گانه، فهرست پنج نوع حکومت نیست؛ ابزاری برای فهم تفاوت در مرکز ثقل اختیار و هماهنگی سازمان‌هاست. جدول زیر، ترکیب تحلیلی مقاله از چند ادبیات است و نباید به‌عنوان طبقه‌بندی یک مؤلف واحد خوانده شود. [1-3]

الگوی تحلیلی	منطق هماهنگی	ظرفیت و مسئله احتمالی
هرمی و بوروکراتیک	فرمان عمودی، مقررات و تقسیم کار. [1]	وضوح مسئولیت؛ در عین حال امکان گلوگاه در رأس و کندی انتقال اطلاعات.
بخشی یا موازی	واحدهای دارای مأموریت و منابع نسبتاً متمایز زیر یک مرکز. [1, 4]	تخصص و جایگزینی ظرفیت؛ احتمال دوباره‌کاری و اختلاف قلمرو.
حرفه‌ای و تخصص‌محور	هماهنگی از طریق آموزش، مهارت و معیارهای حرفه‌ای. [1]	خودگردانی کارشناسی؛ دشواری یکسان‌سازی تصمیم‌ها در بحران.
شبکه‌ای و انعطاف‌پذیر	ارتباط میان واحدها و سازگاری متقابل. [1, 2]	پاسخ‌گویی به مسئله تازه؛ ابهام در مسئول نهایی و هزینه مذاکره.
چندمرکزی	چند مرکز تصمیم با قواعد ارتباط و حل اختلاف. [3]	آزمایش راه‌حل‌های متنوع؛ نیاز جدی به قواعد همکاری و نظارت.
شورایی یا «دایره‌ای»	تصمیم جمعی یا مشورتی؛ تعریف دقیق آن وابسته به مورد است.	هندسه دایره به‌تنهایی برابری قدرت یا نبود نفوذ غیررسمی را ثابت نمی‌کند.
ترکیبی و شخص‌محور	هم‌زیستی قواعد رسمی با روابط و داوری فردی. [5]	انعطاف از طریق میانجی‌گری؛ حساسیت به جانشینی و اختلاف بر سر اقتدار.

«دایره‌ای» و «استوانه‌ای» تنها زمانی ارزش علمی پیدا می‌کنند که به متغیرهای قابل مشاهده ترجمه شوند. در این مقاله، هندسه جای داده را نمی‌گیرد؛ باید اختیار انتصاب، مسیر بودجه، جریان اطلاعات، امکان مخالفت با دستور و مرجع حل اختلاف مشخص شود. یک چارت زیبا بدون این اطلاعات، بیشتر تصویر است تا توضیح.

۴. «استوانه‌ای» به‌مثابه فرضیه سازمانی

تعریف عملیاتی پیشنهادی این است: ساختاری متشکل از چند سازمان با سلسله‌مراتب درونی، منابع و هویت نسبتاً اختصاصی، هم‌پوشانی برخی مأموریت‌ها و پیوندهای افقی نامتوازن؛ به‌گونه‌ای که بخشی از اختلاف‌های مهم آن‌ها در یک مرکز بالاتر حل می‌شود. واژه «نسبتاً» ضروری است؛ استقلال نسبی با حاکمیت مستقل، فقدان کامل ارتباط یا نبود فرماندهی عمودی یکسان نیست. این تعریف، اقتباس تحلیلی از مفاهیم پیوند سست و تعدد مراکز است. [2, 3]

وایک مفهوم «پیوند سست» را در مطالعه سازمان‌های آموزشی به کار برد: اجزا می‌توانند به هم مرتبط باشند، اما تغییر در یکی فوراً و به‌طور یکسان به دیگری منتقل نشود. تعمیم این ایده به نهادهای امنیتی نیازمند آزمون جداگانه است. همچنین، چندمرکزی بودن نزد استروم الزاماً به معنی گسیختگی نیست؛ قواعد مشترک و همکاری میان مراکز، بخشی از مسئله‌اند. پس «چند مرکز» را نمی‌توان مترادف «هیچ مرکز مؤثری وجود ندارد» دانست. [2, 3]

کونیلیون در مطالعه عربستان سعودی، عراق و سوریه نشان می‌دهد که ایجاد نیروهای موازی و دستگاه‌های امنیتی هم‌پوشان می‌تواند بخشی از ترتیبات پیشگیری از کودتا باشد. این پژوهش درباره ایران انجام نشده است؛ کاربرد آن در اینجا تنها طرح یک سازوکار احتمالی است: ترتیباتی که تمرکز قدرت در یک سازمان را محدود می‌کند، ممکن است هزینه هماهنگی بین‌سازمانی ایجاد کنند. نسبت دادن چنین قصدی به هر نهاد ایرانی، به شواهد تاریخی مستقل نیاز دارد. [4]

گزاره مرکزی مقاله: «توان ادامه فعالیت اجزا» و «توان انجام یک اقدام مشترک» دو متغیر متفاوت‌اند. فرضیه استوانه‌ای زمانی معنا دارد که این تفاوت با شواهد مشاهده شود، نه صرفاً با نام‌بردن از چند سازمان.

۵. جمهوری اسلامی: نهادهای موازی درون یک نظم دارای سلسله‌مراتب

قانون اساسی بازنگری‌شده در ۱۳۶۸، تصویری از نهادهای کاملاً منفصل ارائه نمی‌کند: اصل ۱۱۰ اختیارات فرماندهی کل نیروهای مسلح و انتصاب‌های مربوط را تعیین می‌کند؛ اصل ۱۱۱ برای انتقال یا ناتوانی در انجام وظایف رهبری سازوکار پیش‌بینی می‌کند؛ اصل ۱۵۰ جایگاه سپاه را به رسمیت می‌شناسد؛ و اصل ۱۷۶ وظیفه هماهنگی شورای عالی امنیت ملی و لزوم تأیید مصوبات آن از سوی رهبری را بیان می‌کند. این قواعد، وجود معماری رسمی هماهنگی را نشان می‌دهند، نه میزان کارآمدی عملی آن را. [6]

مطالعه رند درباره سپاه نیز بر گستره نقش‌های نظامی، اقتصادی و داخلی و بر پیچیدگی درونی این نهاد تأکید دارد. نتیجه قابل استفاده آن است که نام یک سازمان را نباید معادل ترجیح یکسان همه بخش‌ها و افراد آن گرفت. اما این مطالعه متعلق به ۲۰۰۹ است؛ از آن نمی‌توان درباره شخص تصمیم‌گیرنده در یک عملیات ۲۰۲۶ نتیجه مستقیم گرفت. [7]

در فهرست کردن نهادها، سطح تحلیل باید یکسان باشد. ارتش و سپاه، وزارتخانه، نیروی زیرمجموعه، قرارگاه و کارکرد «حفاظت اطلاعات» نام‌هایی در یک سطح سازمانی نیستند. نام درست «نیروی قدس» است، نه «ارتش قدس»؛ توصیف آن به‌عنوان جزئی از سپاه، با فرض استقلال کامل حقوقی سازگار نیست. برای اثبات اینکه در یک دوره فقط به یک شخص پاسخ داده، باید رویه واقعی و اسناد فرماندهی همان دوره بررسی شود. [7]

همچنین، عنوان «خاتم‌الانبیا» بدون روشن کردن نوع قرارگاه و رابطه سازمانی‌اش برای ترسیم چارت کافی نیست. نام تاریخی «جهاد سازندگی» نیز نباید بدون بررسی وضعیت حقوقی و زمانی، در نمودار نهادی امروز قرار گیرد. درباره سازمان زندان‌ها یا دستگاه‌های اطلاعاتی نیز صرف داشتن رئیس مستقل، شاهد نبود ارتباط با دیگر اجزای حاکمیت نیست. این‌ها قواعد دقت در طراحی مطالعه‌اند، نه ادعای دسترسی به چارت محرمانه سال ۲۰۲۶.

بر این مبنا، تعبیر دقیق‌تر برای فرضیه مورد بحث، «سلسله‌مراتب‌های موازی با هماهنگی افقی‌گزینشی و اتکا به داوری مرکزی» است. آزمون آن باید نشان دهد که در کدام حوزه‌ها، مثلاً بودجه، کنترل داخلی یا سیاست

خارجی، هماهنگی برقرار است و در کدام حوزه‌ها تضعیف شده است. هماهنگی در یک حوزه، الزاماً هماهنگی در همه حوزه‌ها نیست؛ اختلاف در یک تصمیم نیز فروپاشی کل ساختار را اثبات نمی‌کند.

۶. رویدادهای ۲۰۲۶: چه چیزی مستند است و چه چیزی نیازمند احتیاط؟

۱.۶. مرگ رهبر پیشین و جانشینی رسمی

رویترز در ۸ مارس ۲۰۲۶ گزارش کرد که مجلس خبرگان، مجتبی خامنه‌ای را پس از کشته‌شدن علی خامنه‌ای در حملات آمریکا و اسرائیل، رهبر جدید معرفی کرده است. بنابراین «جانشین رسمی معلوم نیست» با این گزارش سازگار نیست. موضوع جداگانه، حدود اعمال اقتدار و امکان راستی‌آزمایی تصمیم‌های منتسب به منصب رهبری است. این مقاله از نبود تصویر یا صدا، درباره زنده‌بودن، سلامت جسمی یا توانایی ذهنی هیچ شخصی نتیجه نمی‌گیرد. [16]

۲.۶. میانجی‌گری پاکستان: چند مقطع، نه یک رویداد واحد

گزارش آسوشیتدپرس در ۷ آوریل ۲۰۲۶ از پذیرش آتش‌بس دوهفته‌ای با میانجی‌گری پاکستان خبر می‌داد. گزارش فایننشال تایمز در ۲۶ ژوئن، مرحله دیگری را توصیف می‌کرد: تفاهم‌نامه چهارده‌بندی و آغاز دوره شصت‌روزه مذاکره با نقش پاکستان و قطر. این دو مقطع نباید با یکدیگر یا با صلح نهایی اجراشده یکسان فرض شوند. متن کامل توافق و ضامین اجرایی آن در این بررسی مستقلاً ارزیابی نشده است. [17, 18]

۳.۶. حمله به سه کشتی و نقش منتسب به حسین طائب

فرناز فصیحی در گزارش ۱۳ سپتامبر نیویورک‌تایمز، که در بازنشر آن بررسی شد، حمله ۷ ژوئیه به سه کشتی تجاری را به اختلاف درونی بر سر توافق مرتبط دانست. گزارش، با اتکا به مقام‌های نام‌برده‌نشده، نقش حسین طائب و بی‌اطلاعی قبلی بخشی از فرماندهی و شورای عالی امنیت ملی را مطرح می‌کند. فصیحی در مصاحبه ۱۴ سپتامبر با سی‌ان‌ان نیز این روایت را توضیح داد. انتشار گزارش قابل تأیید است؛ صحت مستقل تمام جزئیات دستوردهی در این مقاله احراز نشده است. [19, 20]

همان گزارش، روایت مقام‌های ایرانی درباره نقض تعهدات از سوی آمریکا و ادعای اختیار ازپیش‌تفویض‌شده به فرماندهان میدانی را نیز نقل می‌کند. پس سه توضیح باید از هم جدا بمانند: اقدام واقعاً خارج از دستور؛ اجرای اختیاری که قبلاً تفویض شده ولی پس از توافق اصلاح نشده؛ یا اقدام هماهنگ‌شده‌ای که مسئولیت آن بعداً محل اختلاف شده است. این توضیحات پشتوانه اثبات‌شده یکسان ندارند؛ شواهد فرماندهی باید میان آنها داوری کند. [19]

۴.۶. دیپلماسی نیویورک و حدود تعبیرهای سیاسی

رویترز در ۲۲ سپتامبر، به نقل از یک مقام ایرانی، درباره پیشنهاد بازگشایی تنگه هرمز در صورت کاهش فشار نظامی و رفع محاصره گزارش داد. گزارش ان‌پی‌آر از سخنرانی ۲۳ سپتامبر مسعود پزشکیان نیز از اعلام آمادگی برای گفت‌وگو همراه با شرط‌ها و مواضع علنی خبر می‌دهد. این منابع، مذاکره و ارائه پیشنهاد را مستند می‌کنند؛ تعبیر «التماس» توصیف قابل‌اندازه‌گیری این شواهد نیست. همچنین از سخنرانی علنی نمی‌توان ضمانت عملی فرمان‌برداری همه نهادها را استنتاج کرد. [21, 22]

۵.۶. دی‌ماه ۱۴۰۴: شواهد خشونت و حدود تعمیم اجتماعی

اطلاعیه ۲۳ ژانویه ۲۰۲۶ هیئت حقیقت‌یاب سازمان ملل بر گردآوری شواهد نقض حقوق بشر و پاسخ‌گویی پس از خشونت علیه معترضان تأکید داشت. به دلیل اختلاف بر سر شمار قربانیان و محدودیت دسترسی، این مقاله رقم قطعی و مستقلاً تأییدشده‌ای ارائه نمی‌کند. وجود قربانیان و مطالبات دادخواهی، موضوعی متفاوت از سنجش نگرش کل جمعیت است: گزاره «همه مردم با جمهوری اسلامی خداحافظی کرده‌اند» بدون پیمایش معتبر و امن، نتیجه علمی این بررسی نیست. [23]

۷. چگونه تاب‌آوری نهادی می‌تواند به مسئله تعهد تبدیل شود؟

۱.۷. تداوم عملیاتی پس از اختلال در رأس

در مدل پیشنهادی، هرچه اجرای مأموریت روزمره به دستورهای ازبیش‌تعیین‌شده، فرماندهان میانی و منابع قابل دسترس وابسته باشد، اختلال در رأس لزوماً فعالیت جاری را متوقف نمی‌کند. این استدلال توضیحی درباره امکان تداوم است، نه تأیید تجربی وضعیت همه واحدهای ایران. در مقابل، تصمیمی که مستلزم تغییر هم‌زمان قواعد چند نهاد باشد، به انتقال پیام و حل اختلاف بیشتری نیاز دارد. از همین‌جا تفاوت میان «ادامه‌دادن» و «تغییر جهت دادن» پدید می‌آید. [1, 2]

۲.۷. وتو، منافع و فاصله ترجیحات

در نظریه بازیگران وتو، تنها شمار سازمان‌ها مهم نیست؛ مهم آن است که رضایت چه کسانی برای تغییر سیاست لازم است و ترجیحات آن‌ها چه فاصله‌ای دارد. هر دستگاه اداری را نمی‌توان بازیگر وتو نامید. برای کاربرد این مفهوم در ایران باید مشخص شود کدام بازیگر اختیار رسمی یا توان عملی متوقف‌کردن تصمیم را دارد. اختلاف اعتقادی یکی از توضیح‌های ممکن است؛ منافع سازمانی، سهم منابع یا برداشت متفاوت از تهدید نیز باید به صورت فرضیه‌های رقیب بررسی شوند. [8]

در همین چارچوب، یک نهاد ممکن است منفعت جمعی کاهش تنش را بپذیرد، اما درباره سهم خود از پیامدهای آن تردید داشته باشد. فرضیه مقاله این است که ناسازگاری میان منفعت کل و منفعت بخشی می‌تواند اجرای توافق را دشوار کند. این فرضیه، ادعایی درباره نیت اثبات‌شده اشخاص نیست و با نام‌گذاری یک جناح به عنوان «ایدئولوژیک» به‌تنهایی آزموده نمی‌شود. [5, 8]

۳.۷. مسئله تعهد معتبر و اخلال در توافق

فیرون در بحث علل عقلانی جنگ، مسئله تعهد و اطلاعات خصوصی را از عوامل توضیح‌دهنده شکست معامله می‌داند. امتداد تحلیلی آن در این مقاله چنین است: طرف مذاکره باید نه فقط تمایل دولت مقابل، بلکه توان آن برای اجرای تعهد توسط اجزای مؤثر را ارزیابی کند. وعده معتبر، به دستور روشن، مشاهده‌پذیری اجرا و سازوکار رسیدگی به تخلف نیاز دارد؛ البته بی‌اعتمادی یا نقض تعهد از سوی طرف خارجی نیز می‌تواند مسئله را تشدید کند. [9]

استدمن در پژوهش درباره فرایندهای صلح، کنشگرانی را بررسی می‌کند که توافق را تهدیدی برای قدرت، منافع یا جهان‌بینی خود می‌بینند و برای برهم‌زدن آن اقدام می‌کنند. این مفهوم برای صورت‌بندی پرسش درباره رخداد کشتی‌ها مفید است، اما گزارش یک حادثه برای اثبات وجود یک راهبرد پایدار اخلال کافی نیست. کاربرد آن در منازعه بین‌دولتی و ساختار درونی ایران، تعمیم نظری است و باید جداگانه مستند شود. [10]

به این ترتیب، گزاره قابل دفاع «تعدد مراکز مستقل، هر توافقی را ناممکن می‌کند» نیست. گزاره آزمون‌پذیر این است: هنگامی که اختیارات اجرایی پراکنده با قواعد تغییر دستور و رسیدگی به تخلف هماهنگ نباشند، فاصله میان امضای توافق و اجرای آن می‌تواند افزایش یابد. وجود اجرای منظم توافق در چنین شرایطی، شاهدی علیه صورت قوی این فرضیه خواهد بود.

۸. تحلیل PESTEL: محیط مؤثر بر دستگاه حکمرانی

PESTEL ابزار دسته‌بندی محیط کلان است، نه نظریه‌ای که به‌تنهایی رابطه علت و معلول را اثبات کند. در اینجا واحد تحلیل «دستگاه حکمرانی» است؛ بنابراین جامعه و اقتصاد داخلی نیز در نسبت با مرز سازمانی آن، بخشی از محیط محسوب می‌شوند. صورت درست مؤلفه‌ها عبارت است از سیاسی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، فناوریانه، زیست‌محیطی و حقوقی. بُعد حقوقی از قانون‌گذاری گسترده‌تر است و تعهدات، صلاحیت‌ها و اجرای قانون را هم شامل می‌شود. [11]

۱.۸. سیاسی (Political): جنگ، میانجی‌گری و تصمیم

گزارش‌های مربوط به میانجی‌گری پاکستان و قطر و پیشنهادهای سپتامبر نشان می‌دهند که فضای سیاسی مورد بررسی تنها رابطه دو بازیگر نیست. [18, 21] در تحلیل پیشنهادی، فشار خارجی می‌تواند انگیزه بازنگری در سیاست ایجاد کند؛ اما ممکن است میان بخشی از نهادها تصور تهدید مشترک و انگیزه حفظ هماهنگی را نیز تقویت کند. هیچ‌یک از این جهت‌ها بدون مشاهده رفتار، نتیجه قطعی نیست. شاخص‌های بررسی شامل تعداد کانال‌های رسمی مذاکره، سازگاری مواضع اعلامی و انطباق اقدامات اجرایی با توافقات اعلام‌شده است.

۲.۸. اقتصادی (Economic): منابع قابل استفاده

صفحه کشوری بانک جهانی در زمان بررسی، از فشارهای ساختاری، پیامدهای درگیری، تشدید تحریم‌ها و کمبود آب و انرژی بر اقتصاد ایران سخن می‌گوید. [24] پرسش مرتبط با فرضیه استوانه‌ای این است که این فشارها چگونه میان سازمان‌ها توزیع می‌شوند. کاهش منابع عمومی ممکن است رقابت بر سر بودجه را تشدید کند؛ ولی برخورداری بعضی واحدها از منابع متمایز می‌تواند وابستگی آن‌ها به بودجه مشترک را کاهش دهد. این‌ها مسیرهای احتمالی‌اند، نه برآوردی از حساب‌های محرمانه نهادها.

برای آزمون، باید صادرات ثبت‌شده را از درآمد وصول‌شده، و بودجه مصوب را از پرداخت واقعی جدا کرد. تأخیر حقوق، تغییر مخارج خدمات عمومی، هزینه تجارت و توان نگهداری زیرساخت، شاخص‌های مفید پیشنهادی‌اند. از کاهش یک متغیر اقتصادی نمی‌توان مستقیماً به تغییر رفتار سیاسی رسید؛ زیرا شیوه توزیع هزینه‌ها، منابع جایگزین و تصمیم‌های بودجه‌ای در این میان نقش دارند. هیچ نرخ رشد، تورم یا احتمال ورشکستگی ساخته‌شده‌ای در این مقاله ارائه نمی‌شود.

۳.۸. اجتماعی-فرهنگی (Socio-cultural): اعتماد و ناهمگونی

شواهد مربوط به اعتراض‌های ژانویه، ضرورت بررسی دادخواهی، اعتماد عمومی و تجربه خانواده‌های آسیب‌دیده را مطرح می‌کند. [23] فرضیه اجتماعی مقاله آن است که آسیب بدون پاسخ‌گویی ممکن است برای بخشی از جامعه به شکاف پایدار در اعتماد تبدیل شود. اما این امکان با اثبات احساس یکسان در تمام مناطق، نسل‌ها، طبقات یا گروه‌های اجتماعی تفاوت دارد. داده لازم، روایت‌های رضایت‌مندانه و حفاظت‌شده قربانیان، پیمایش با روش روشن و بررسی تداوم یا تغییر مطالبه‌هاست.

مدل آستانه‌ای گرانووتر یادآور می‌شود که رفتار جمعی فقط از شدت نارضایتی فردی به دست نمی‌آید؛ انتظار افراد از مشارکت دیگران نیز اهمیت دارد. بنابراین، سکوت خیابانی را نمی‌توان بی‌واسطه رضایت دانست و شمار زیاد پیام‌های آنلاین نیز معادل نمایندگی کل کشور نیست. کاربرد این مدل در ایران، مستلزم داده واقعی درباره شبکه‌ها و هزینه‌های مشارکت است، نه فرض کردن آستانه‌های یکسان برای مردم. [14]

۴-۸. فناوریانه (Technological): ارتباط و مشاهده‌پذیری

رویترز در ۲۸ آوریل ۲۰۲۶ درباره تسهیل محدود دسترسی اینترنتی برای کسب‌وکارها پس از محدودیت‌های گسترده گزارش داد. این منبع به همان دوره مربوط است و توصیف مستقیم وضعیت دسترسی در ۲۶ سپتامبر محسوب نمی‌شود. [27] از نظر تحلیلی، کنترل ارتباطات ممکن است جریان اطلاعات را محدود کند، ولی هزینه‌های کسب‌وکار و ارتباط سازمانی ایجاد کند. در سوی دیگر، افزایش اتصال می‌تواند هم تبادل اطلاعات مدنی و هم ظرفیت نظارت و هماهنگی رسمی را تغییر دهد؛ فناوری ذاتاً نتیجه سیاسی واحدی ندارد.

شاخص‌های پیشنه‌ای شامل زمان و دامنه اختلال اینترنت، تفاوت دسترسی گروه‌ها، دوام خدمات بانکی و اداری و فاصله زمانی میان رخداد و انتشار شواهد قابل بررسی است. انتساب یک اختلال به تصمیم امنیتی، حمله سایبری یا آسیب فنی باید جداگانه مستند شود. نبود اطلاعات عمومی، مجوز پُرکردن خلأ با روایت مطلوب پژوهشگر نیست.

۵-۸. زیست‌محیطی (Environmental): طبیعت و حکمرانی

اشرف و همکاران، با داده‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۵، نقش برداشت انسانی و عوامل طبیعی را در افت آب زیرزمینی ایران بررسی کرده‌اند. این پژوهش منتشرشده در ۲۰۲۱، شاهد یک آسیب‌پذیری ساختاری است، نه اندازه‌گیری وضعیت آب در سپتامبر ۲۰۲۶. [26] در مدل حاضر، کم‌آبی و فشار انرژی زمانی به مسئله هماهنگی تبدیل می‌شوند که چند نهاد درباره اولویت مصرف، بودجه و مسئولیت تصمیم اختلاف داشته باشند. اثر اقلیم باید از اثر سیاست تخصیص و بهره‌برداری تفکیک شود.

شاخص‌های قابل بررسی عبارت‌اند از داده‌های حوضه‌ای آب، خاموشی‌ها، اختلال خدمات، تغییر تولید کشاورزی و اختلاف‌های ثبت‌شده بر سر تخصیص منابع. نسبت‌دادن اعتراض یا تغییر نظام سیاسی به خشکسالی به‌تنهایی، فراتر از شواهد این مقاله است. مسیر مفروض از فشار محیطی به رفتار سیاسی، از معیشت، ادراک انصاف و پاسخ نهادی عبور می‌کند و باید در هر منطقه جداگانه آزموده شود.

۶-۸. حقوقی (Legal): تحریم، اختیار امضا و مسئولیت اجرا

راهنمای رسمی تحریم‌های ایران در بریتانیا، به‌روزرسانی‌شده در ۹ سپتامبر ۲۰۲۶، نشان می‌دهد که محدودیت‌ها تابع مقررات، دامنه شمول و سازوکارهای مشخص‌اند. [25] از نظر تحلیلی، تفاهم سیاسی با رفع خودکار همه محدودیت‌های حقوقی برابر نیست. همچنین باید میان اختیار مذاکره، اختیار پذیرش تعهد و اختیار اجرای آن در داخل تمایز گذاشت. نتیجه عملی هر توافق به متن، طرف‌ها، مراحل اجرایی و قواعد مربوط وابسته است؛ این مقاله مشاوره حقوقی یا راهنمای دوزدن تحریم نیست.

برای جلوگیری از دوباره‌شماری، تحریم در بُعد سیاسی به‌عنوان ابزار رابطه خارجی، در بُعد اقتصادی به‌عنوان مسیر هزینه و منابع، و در بُعد حقوقی به‌عنوان قاعده الزام‌آور بررسی می‌شود. این سه، سه شوک مستقل فرض نمی‌شوند. به همین ترتیب، مطالبه پاسخ‌گویی حقوق بشری با ادعای محکومیت قضایی اثبات‌نشده درباره فرد مشخص جایگزین نمی‌شود.

۷.۸. جمع‌بندی محیطی: جدول پرسش‌های آزمون‌پذیر

بُعد	مسیر اثر پیشنهادی	مشاهده لازم
سیاسی	فشار خارجی از مسیر اختلاف یا هماهنگی در تصمیم‌گیری اثر می‌گذارد. [18, 21]	اسناد تعهد، پیام‌های رسمی و انطباق اجرای میدانی.
اقتصادی	کمیود منابع از مسیر بودجه و توزیع هزینه‌ها منتقل می‌شود. [24]	پرداخت واقعی، منابع قابل وصول و تداوم خدمات.
اجتماعی-فرهنگی	تجربه آسیب و اعتماد، با انتظار مشارکت دیگران پیوند می‌خورد. [14, 23]	پیمایش دارای روش روشن و روایت‌های حفاظت‌شده.
فناورانه	اتصال و محدودیت، هم بر اقتصاد و هم بر اطلاعات اثر می‌گذارند. [27]	اندازه‌گیری اتصال، دسترسی و دوام خدمات.
زیست‌محیطی	شوک طبیعی با تصمیم‌های تخصیص و برداشت تعامل دارد. [26]	داده‌های جدید آب و انرژی؛ تفکیک منطقه‌ای.
حقوقی	دامنه تعهد و اختیار اجرا می‌تواند با وعده سیاسی متفاوت باشد. [6, 25]	متن معتبر مقررات، اختیارنامه و ترتیبات اجرا.

۹. تحلیل میدان نیروهای لوین: تعادل چگونه جابه‌جا می‌شود؟

۹.۱. تعریف تغییر و پرهیز از جمع جبری ساختگی

در تحلیل میدان نیروها (Force Field Analysis)، تغییر اجتماعی در پیوند با نیروهای متعامل و تعادل‌های نسبتاً پایدار بررسی می‌شود. استفاده حاضر از این چارچوب، انتقالی اکتشافی از ادبیات گروه و سازمان به مسئله حکمرانی است. هدف تحلیلی، «تغییر در قواعد تصمیم‌گیری و رابطه دستگاه حاکم با جامعه» تعریف می‌شود؛ این تعریف، از پیش تعیین نمی‌کند که تغییر فقط در سیاست، در ترکیب قدرت یا در قواعد بنیادی نظام رخ دهد. [12]

نیروی پیش‌برنده، عاملی است که نسبت به این تعریف تغییر، وضعیت موجود را به بازنگری سوق می‌دهد؛ نیروی بازدارنده یا تثبیت‌کننده، عاملی است که تداوم را ممکن می‌سازد. این نام‌گذاری، داوری اخلاقی درباره مردم یا نهادها نیست. به عوامل نمره ساختگی داده نمی‌شود، زیرا داده‌ای برای کالیبراسیون نداریم. شدت، جهت و اثر هر عامل می‌تواند با زمان تغییر کند؛ بعضی عوامل نیز در شرایط متفاوت، در دو جهت عمل می‌کنند.

۹.۲. میدان نیروها در مدل پیشنهادی

حوزه	سازوکار بالقوه تغییر	سازوکار بالقوه تداوم یا محدودیت
اعتماد و دادخواهی	بی‌پاسخ ماندن آسیب می‌تواند تقاضای تغییر قواعد را تقویت کند. [23]	ترس، هزینه شخصی یا نااطمینانی می‌تواند بروز آشکار مطالبه را محدود کند؛ این‌ها فرضیه‌اند.

حوزه	سازوکار بالقوه تغییر	سازوکار بالقوه تداوم یا محدودیت
منابع و معیشت	فشار بر بودجه می‌تواند بازنگری در اولویت‌ها را ضروری سازد. [24]	توزیع گزینشی منابع یا دسترسی متمایز بعضی واحدها می‌تواند تداوم آن‌ها را ممکن کند؛ نیازمند داده.
روابط درون قدرت	اختلاف بر سر تصمیم و سهم منابع می‌تواند ائتلاف را تغییر دهد. [5, 8]	منافع مشترک یا ترتیبات تازه تقسیم قدرت ممکن است اختلاف را مهار کند.
سازمان اجرایی	ابهام در اختیار و تخلف رسیدگی نشده می‌تواند نیاز به قواعد تازه ایجاد کند. [2, 9]	فرماندهی میانی، رویه‌های جاری و توافقاتی درون سازمانی ممکن است فعالیت را حفظ کنند.
ارتباط و مشارکت	تغییر انتظار از همراهی دیگران می‌تواند رفتار جمعی را دگرگون کند. [14, 15]	قطع ارتباط، پراکندگی شبکه‌ها و نااطمینانی می‌تواند از هماهنگی جلوگیری کند.
محیط خارجی	کاهش تنش یا تغییر مشوق‌ها ممکن است فضای بازنگری ایجاد کند. [9, 18]	تصور تهدید مشترک ممکن است ائتلاف موجود را موقتاً منسجم کند؛ نیازمند مشاهده.

تمام خانه‌های جدول، صورت‌بندی سازوکارهای احتمالی‌اند، نه گزارش اندازه‌گیری شده از شدت نیروها در ایران. مشاهده یک عامل، وجود همه پیامدهای آن را اثبات نمی‌کند. برای مثال، همزمانی کاهش منابع با افزایش اختلاف علنی تنها آغاز پرسش علی است؛ باید امکان تأثیر جنگ، تغییر اشخاص یا تصمیم بودجه‌ای مستقل نیز بررسی شود.

۳-۹. چرا فشار بیشتر، همیشه تغییر بیشتر نیست؟

در این مدل، فشار می‌تواند از دو مسیر متفاوت عبور کند: از مسیر تغییر در محاسبه هزینه و فایده نهادها، یا از مسیر کاهش توان جامعه و خدمات عمومی. به عنوان فرضیه، فشار یکسان ممکن است در جایی انگیزه مصالحه ایجاد کند و در جایی دیگر وابستگی به شبکه‌های حمایتی موجود را افزایش دهد. بنابراین لازم است «فشار بر ظرفیت تصمیم‌گیری صاحبان قدرت» از «آسیب به زندگی مردم» جدا اندازه‌گیری شود. این تمایز، جایگزین فرض خطی فشار تا فروپاشی است.

همچنین، تداوم فعالیت یک نهاد می‌تواند با افت اعتماد عمومی هم‌زمان باشد؛ یا کاهش تعارض میان مقام‌ها بدون بهبود رابطه جامعه و حکومت رخ دهد. برای تحلیل لوینی، این متغیرها نباید در یک امتیاز کلی ادغام شوند. مهم‌ترین پرسش این است که کدام رابطه تغییر کرده است: رابطه منابع و فرمان، رابطه سازمان‌ها با یکدیگر، یا رابطه شهروندان با قواعد سیاسی؟

۴-۹. مدل سه مرحله‌ای؛ یک راهنمای مفهومی، نه تقویم تاریخ

در آموزش مدیریت تغییر، اصطلاح‌های «گشودن تعادل پیشین»، «حرکت» و «تثبیت» معمولاً به لوین نسبت داده می‌شوند. کامینگز و همکاران در بازخوانی تاریخی خود استدلال می‌کنند که صورت ساده‌شده سه مرحله‌ای، تمام پیچیدگی آثار او را منعکس نمی‌کند. [13] در مطالعه ایران می‌توان از این سه عنوان برای مرتب‌کردن پرسش‌ها استفاده کرد: چه چیزی پذیرش قواعد پیشین را تغییر می‌دهد؟ چه ترتیباتی جایگزین می‌شود؟ و چه

سازوکارهایی دوام ترتیبات تازه را ممکن می‌کند؟ هیچ پاسخ ازپیش‌تعیین‌شده‌ای درباره‌ی زمان یا نتیجه از این نام‌ها به دست نمی‌آید.

۱۰. پس از دی‌ماه: از تجربه‌ی آسیب تا امکان کنش جمعی

در این مقاله، رخدادهای دی‌ماه نه یک برچسب برای همه‌ی نگرش‌های ایرانیان، بلکه نقطه‌ی مشخصی برای بررسی آثار خشونت و مطالبه‌ی پاسخ‌گویی است. پرسش تجربی این است که تجربه‌ی کشته‌شدن یا آسیب‌دیدن معترضان، چگونه و برای چه گروه‌هایی بر اعتماد، احساس امنیت و تصور امکان تغییر اثر گذاشته است. اطلاعاتی هیئت حقیقت‌یاب مبنای ضرورت بررسی نقض حقوق بشر است؛ اندازه‌گیری این پیامدهای اجتماعی، پژوهش جداگانه می‌خواهد. [23]

فرضیه‌ی نخست آن است که تجربه‌ی آسیب، در صورت پیوند با حافظه‌ی جمعی و مطالبه‌ی روشن پاسخ‌گویی، می‌تواند نگرش گروه‌هایی از جامعه را تغییر دهد. فرضیه‌ی دوم آن است که شدت هزینه‌های مشارکت ممکن است مانع دیده‌شدن همان نگرش‌ها شود. این دو فرضیه متناقض نیستند: مخالفت درونی و مشارکت علنی یک متغیر نیستند. از این‌رو تعبیر «مردم دیگر نمی‌توانند با عاملان آسیب زندگی کنند» می‌تواند بیان تجربه یا موضع برخی افراد باشد، اما نباید بدون شواهد نماینده به کل جمعیت تعمیم یابد.

پژوهش گرانووتر و بازنگری میسی و اوتوشنکو نشان می‌دهد که الگوهای مشارکت جمعی از تعامل آستانه‌ها و انتظارات شکل می‌گیرند و استنتاج مسیر آینده از وضع ظاهری جمعیت ساده نیست. این مطالعات مجوز ادعای «آبشار حتمی» در ایران نیستند. برای آزمون، باید تغییر شبکه‌های ارتباط، اعتماد متقابل، هزینه‌های حضور و تنوع گروه‌های مشارکت‌کننده بررسی شود؛ آن هم با روش‌هایی که افراد را در معرض خطر قرار ندهند. [14, 15]

۱۱. «مقاومت» در این مقاله به چه معناست؟

دو معنای واژه باید از هم جدا بماند: مقاومت سازمانی در برابر اختلال، یعنی حفظ فعالیت نهادها؛ و مقاومت مدنی، یعنی اشکال غیرخشونت‌آمیز بیان مطالبه و مشارکت اجتماعی. این دو پدیده ممکن است هم‌زمان وجود داشته باشند، اما از منطق و داده‌ی یکسان پیروی نمی‌کنند. بحث نخست به فرمان، منابع و هماهنگی مربوط است؛ بحث دوم به مشارکت، حقوق، شبکه‌های اجتماعی و هزینه‌های کنش جمعی.

مطالعه‌ی استفان و چنووت بر کارزارهای تاریخی ۱۹۰۰ تا ۲۰۰۶، مشارکت، حمایت اجتماعی و تغییر در روابط میان نیروهای سیاسی را بررسی می‌کند. استفاده‌ی این مقاله از آن، محدود به شناسایی متغیرهای پژوهش درباره‌ی کنش غیرخشونت‌آمیز است؛ نتایج یک مجموعه‌ی تاریخی، پیش‌بینی مستقیم درباره‌ی ایران ۲۰۲۶ نیست. [28]

در ارزیابی هر مسیر سیاسی، آثار آن بر غیرنظامیان باید جداگانه دیده شود. هیئت حقیقت‌یاب سازمان ملل در اظهارات مربوط به حملات و تلفات غیرنظامی نیز بر رعایت حقوق بین‌الملل و حفاظت از مردم تأکید کرده است؛ در نتیجه، آسیب ناشی از جنگ خارجی را نمی‌توان از تحلیل هزینه‌های اجتماعی حذف کرد. [29] جمع‌آوری ایمن و رضایت‌مندانه‌ی شهادت‌ها، دسترسی به درمان و استمرار خدمات عمومی، موضوع‌های مستقل انسانی‌اند و نباید به ترجیح سیاسی افراد مشروط شوند.

۱۲. فرضیه‌های قابل آزمون و طراحی پژوهش بعدی

برای آنکه مقاله از استعاره فراتر برود، یک مطالعه بعدی می‌تواند «تصمیم و اجرای آن» را واحد مشاهده قرار دهد. برای هر مورد، تاریخ اعلام تصمیم، نهاد مسئول، مسیر ابلاغ، اقدام‌های ناسازگار، واکنش مرجع هماهنگ‌کننده و نتیجه اجرایی ثبت شود. بازه‌های قبل و بعد از بحران رهبری باید با توجه به شدت جنگ و تغییر محیط اقتصادی مقایسه شوند؛ مقایسه ساده زمانی، بدون این کنترل‌ها، اثر رهبری را از اثر جنگ جدا نمی‌کند.

فرضیه پیشنهادی	شاهد مورد انتظار در صورت پشتیبانی	شاهد تضعیف‌کننده یا بدیل
الف. اتکای زیاد به داوری شخصی، هماهنگی را به اختلال در رأس حساس می‌کند.	افزایش اختلاف اجرایی و تأخیر حل آن پس از اختلال؛ با ثبات نسبی عوامل دیگر.	حفظ اجرای هماهنگ از طریق شورا یا قواعد جانشینی.
ب. منابع متمایز، تداوم عملیاتی واحدها را از هماهنگی کل جدا می‌کند.	ادامه فعالیت بعضی واحدها هم‌زمان با ناتوانی در اجرای تصمیم مشترک.	توقف هم‌زمان واحدها یا وابستگی کامل آن‌ها به تأمین مشترک.
پ. اختلاف ترجیحات، فاصله تعهد و اجرا را افزایش می‌دهد.	اسناد اختلاف درباره همان تعهد و اقدام ناسازگار قابل انتساب.	تغییر رفتار در واکنش به نقض خارجی، خطای فنی یا دستور مشترک.
ت. آسیب اجتماعی بدون پاسخ‌گویی می‌تواند اعتماد گروه‌های درگیر را کاهش دهد.	تغییر سنجیده‌شده در همان جمعیت در طول زمان، با روش و دامنه روشن.	نبود تغییر، تفاوت میان گروه‌ها یا نقش توضیحی عوامل دیگر.

این چهار گزاره، فرضیه‌های ساخته‌شده در مقاله با الهام از ادبیات سازمان، وتو و رفتار جمعی‌اند، نه یافته‌های منتشرشده درباره ایران. [2, 5, 8, 14] منابع داده می‌تواند شامل اسناد علنی، آرشیو اظهارات، داده‌های مالی قابل اتکا و مصاحبه‌های حفاظت‌شده باشد. بازنشر چندباره یک خبر، شاهد مستقل تازه محسوب نمی‌شود؛ وابستگی منابع به یکدیگر و امکان فرافکنی مسئولیت باید ثبت شود.

در مطالعه قربانیان، رضایت آگاهانه، حذف مشخصات شناسایی‌کننده و پرهیز از انتشار جزئیات خطرآفرین اهمیت دارد. پیمایش در دسترس یا آنلاین باید با همان عنوان معرفی شود، نه پیمایش ملی نماینده. همچنین، پژوهشگر باید از ابتدا مشخص کند چه نتیجه‌ای فرضیه مورد علاقه‌اش را رد می‌کند؛ در غیر این صورت، هر رخداد به صورت پسینی شاهد همان نظریه تعبیر خواهد شد.

۱۳. چهار سناریوی مشروط

۱.۱۳. بازهماهنگی و استمرار قواعد موجود

چنانچه سازوکار قابل قبول حل اختلاف و ابلاغ تصمیم مشترک تثبیت شود، در مدل حاضر امکان استمرار قواعد موجود همراه با بازآرایی نقش‌ها وجود دارد. نشانه لازم، صرف اعلام وحدت نیست؛ انطباق تصمیم و اجرای چند نهاد در طول زمان است. این سناریو نشان می‌دهد که فقدان داوری یک شخص، از نظر منطقی لزوماً به فقدان هر داوری جایگزین نمی‌انجامد.

۲.۱۳. توافق محدود و تغییر سیاست، بدون تغییر بنیادی ساختار

چنانچه درباره حوزه‌ای محدود، اختیار اجرا و نظارت روشن شود، امکان توافق موضوعی در مدل باقی می‌ماند، حتی اگر اختلاف‌ها در حوزه‌های دیگر ادامه یابد. نشانه بررسی، اجرای مرحله‌ای و قابل مشاهده تعهدات است. این سناریو، ادعای قوی «هیچ بخشی از ساختار امکان توافق ندارد» را قابل آزمون و ابطال می‌کند.

۳.۱۳. تغییر در قواعد نهادی و رابطه جامعه و حکومت

چنانچه فشار اجتماعی، بازنگری درون‌نهادی و ترتیبات حقوقی به تغییر قواعد دسترسی و اعمال قدرت منتهی شود، با تغییری فراتر از جابه‌جایی اشخاص روبه‌رو خواهیم بود. صرف اعلام اصلاح یا تغییر عنوان، شاهد کافی نیست؛ حدود اختیار، پاسخ‌گویی و امکان مشارکت باید در عمل تغییر کند.

۴.۱۳. اختلاف حل‌نشده و تداوم تعارض

چنانچه واحدها توان فعالیت را حفظ کنند ولی مرجع پذیرفته‌شده حل اختلاف شکل نگیرد، مدل امکان تصمیم‌های ناسازگار و تداوم تعارض را نیز دربرمی‌گیرد. برای تمایز این حالت از اختلاف لفظی، باید اقدامات متعارض و ناتوانی در اصلاح آن‌ها مستند شود. این سناریو ممکن است با آسیب به خدمات و مردم همراه شود، اما درباره وقوع یا احتمال آن در این مقاله برآوردی ارائه نشده است.

۱۴. نتیجه‌گیری

ارزش فرضیه «استوانه‌ای» در نام‌گذاری تازه نیست؛ در روشن کردن تفاوت میان استقلال نسبی اجزا و توان هماهنگی کل است. جمهوری اسلامی در سطح حقوقی فاقد سلسله‌مراتب و سازوکار هماهنگی نیست، و روایت نهادهای کاملاً بی‌ارتباط، با آن معماری سازگار نیست. پرسش پژوهشی، فاصله میان این قواعد و اجرای واقعی آن‌ها در دوره بحران است. [6]

بر پایه استدلال نظری مقاله، همان ترتیباتی که تداوم عملیات را در شرایط اختلال ممکن می‌کنند، ممکن است هنگام تغییر جهت سیاست، اصلاح دستورها و اجرای تعهد مشترک به مسئله تبدیل شوند. این رابطه مشروط است: وجود قواعد روشن، داوری پذیرفته‌شده، منابع هماهنگ و نظارت می‌تواند نتیجه را تغییر دهد. بنابراین نه تداوم نهادهای، نشانه سلامت همه روابط سیاسی است و نه اختلاف میان آن‌ها، اثبات فروپاشی فوری.

PESTEL محیط چندبعدی فشار را مرتب می‌کند و تحلیل میدان نیروهای لوین، توجه را به تعامل سازوکارهای تغییر و تداوم می‌برد. هیچ‌یک اجازه نمی‌دهد از تحریم، جنگ یا نارضایتی، بدون بررسی میانجی‌های نهادی و اجتماعی، به یک نتیجه قطعی درباره آینده برسیم. وقایع دی‌ماه ۱۴۰۴، ضرورت مستندسازی آسیب و بررسی اعتماد اجتماعی را برجسته می‌کنند؛ اندازه‌گیری دامنه گسست سیاسی همچنان نیازمند داده معتبر و توجه به تنوع جامعه است.

جمع‌بندی: ساختار موازی می‌تواند در برابر اختلال «پایدار» بماند، اما برای تغییر سیاست و وفای به تعهد با مشکل هماهنگی روبه‌رو شود. اثبات اینکه این سازوکار در یک رخداد مشخص ایران عمل کرده است، به شواهد فرماندهی و اجرا نیاز دارد؛ از استعاره، سرنوشت محتوم به دست نمی‌آید.

منابع و یادداشت‌های بازتابی

شیوه ارجاع، شماره‌ای است. تاریخ بررسی منابع برخط: ۲۶ سپتامبر ۲۰۲۶. عنوان اصلی منابع برای جست‌وجوی دقیق حفظ شده است. منابع نظری قدیمی‌تر، شاهد وضعیت جاری نیستند. پیوندها به مقاله، ناشر، متن عمومی یا محل انتشار گزارش هدایت می‌شوند.

[1] Mintzberg H. Structure in 5's: A Synthesis of the Research on Organization Design. Management Science. 1980;26(3):322–341. DOI: 10.1287/mnsc.26.3.322.

[Source / DOI](#)

[2] Weick KE. Educational Organizations as Loosely Coupled Systems. Administrative Science Quarterly. 1976;21(1):1–19. DOI: 10.2307/2391875.

[Source / DOI](#)

موضوع پژوهش، سازمان‌های آموزشی است؛ کاربرد در ایران در این مقاله، تعمیم نظری است.

[3] Ostrom E. Polycentric systems for coping with collective action and global environmental change. Global Environmental Change. 2010;20(4):550–557. DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2010.07.004.

[Source / DOI](#)

[4] Quinlivan JT. Coup-proofing: Its Practice and Consequences in the Middle East. International Security. 1999;24(2):131–165.

[Source / DOI](#)

مطالعه عربستان سعودی، عراق و سوریه؛ شاهد مستقیم ساختار ایران نیست.

[5] Svolik MW. The Politics of Authoritarian Rule. Cambridge University Press; 2012.

[Source / DOI](#)

[6] Constitution of the Islamic Republic of Iran. 1979, revised 1989. Articles 110, 111, 150 and 176. English text reproduced by the Constitute Project.

[Source / DOI](#)

متن حقوقی برای شناسایی اختیارات رسمی استفاده شده است؛ اثبات‌کننده اجرای واقعی در سال ۲۰۲۶ نیست.

[7] Wehrey F, Green JD, Nichiporuk B, Nader A, Hansell L, Nafisi R, Bohandy SR. The Rise of the Pasdaran: Assessing the Domestic Roles of Iran's Islamic Revolutionary Guards Corps. RAND Corporation; 2009. MG-821-OSD.

[Source / DOI](#)

منبع تاریخی؛ ارزیابی کنونی اشخاص یا زنجیره فرماندهی از آن استنتاج نشده است.

[8] Tsebelis G. Veto Players: How Political Institutions Work. Princeton University Press; 2002.

[Source / DOI](#)

[9] Fearon JD. Rationalist explanations for war. International Organization. 1995;49(3):379–414.

[Source / DOI](#)

[10] Stedman SJ. Spoiler Problems in Peace Processes. International Security. 1997;22(2):5–53.

[Source / DOI](#)

مفهوم اخلاف در فرایند صلح؛ کاربرد در مورد بحث، استنتاج نظری است.

[11] Chartered Institute of Personnel and Development (CIPD). PESTLE analysis. Factsheet. 21 March 2025.

[Source / DOI](#)

[12] Lewin K. Frontiers in Group Dynamics: Concept, Method and Reality in Social Science; Social Equilibria and Social Change. Human Relations. 1947;1(1):5–41. DOI: 10.1177/001872674700100103.

[Source / DOI](#)

[13] Cummings S, Bridgman T, Brown KG. Unfreezing change as three steps: Rethinking Kurt Lewin's legacy for change management. Human Relations. 2016;69(1):33–60. DOI: 10.1177/0018726715577707.

[Source / DOI](#)

انتشار برخط در ۲۰۱۵؛ سال مجلد مجله ۲۰۱۶ است.

[14] Granovetter M. Threshold Models of Collective Behavior. American Journal of Sociology. 1978;83(6):1420–1443. DOI: 10.1086/226707.

[Source / DOI](#)

[15] Macy MW, Evtushenko A. Threshold Models of Collective Behavior II: The Predictability Paradox and Spontaneous Instigation. Sociological Science. 2020;7:628–648. DOI: 10.15195/v7.a26.

[Source / DOI](#)

[16] Reuters. Iran names Khamenei's son, Mojtaba, as new supreme leader, state media report. 8 March 2026.

[Source / DOI](#)

گزارش انتصاب رسمی؛ مبنایی برای ارزیابی سلامت یا میزان اعمال روزمره اقتدار نیست.

[17] Associated Press. Coverage of the US–Iran two-week ceasefire brokered by Pakistan. 7 April 2026.

[Source / DOI](#)

عنوان این مدخل توصیفی است؛ برای تفکیک آتش‌بس آوریل از تفاهم‌نامه ژوئن استفاده شده است.

[18] Financial Times. Will Asim Munir's push for US-Iran peace pay off for Pakistan? 26 June 2026.

[Source / DOI](#)

گزارش درباره تفاهم‌نامه چهارده‌بندی و دوره مذاکره؛ جایگزین متن حقوقی توافق نیست.

[19] Fassihi F. How Iran's Hard-Liners Prevailed and Sabotaged U.S. Peace Deal. The New York Times. 13 September 2026.

[Source / DOI](#) | [Accessible reproduction](#)

متن از مسیر بازنشر گزارش با عنوان «Why the US-Iran peace deal falling apart wasn't all Trump's fault» در ۱۴ سپتامبر بررسی شد. برخی ادعاها متکی بر منابع ناشناس‌اند؛ دسترسی مستقیم به اصل نیویورک‌تایمز برقرار نشد.

[20] CNN. Erin Burnett OutFront. Interview with Farnaz Fassihi; transcript. 14 September 2026.

[Source / DOI](#)

متن مصاحبه، شاهد مستقیم بیان ادعای خبرنگار است، نه تأیید مستقل صحت همه ادعاهای منبع ۱۹.

[21] Reuters. Iran ready to reopen Strait of Hormuz if US eases military pressure and lifts blockade. 22 September 2026.

[Source / DOI](#)

[22] Al-Shalchi H, Leff A. Iran's president gives a rare wartime speech at the U.N. NPR, syndicated by WYPR. 23 September 2026.

[Source / DOI](#)

[23] OHCHR / Independent International Fact-Finding Mission on Iran. Iran: After unprecedented violence, priority must be on gathering evidence to hold perpetrators to account, UN Fact-Finding Mission says. 23 January 2026.

[Source / DOI](#)

عنوان، تاریخ و خلاصه عمومی اطلاعیه در نمایه‌ها و بازنشرها قابل بازیابی بود؛ بازیابی مستقیم متن کامل با محدودیت دسترسی مواجه شد. از این منبع رقم قطعی تلفات استخراج نشده است.

[24] World Bank. Islamic Republic of Iran: Country overview. Webpage accessed 26 September 2026.

[Source / DOI](#)

برای توصیف کیفی فشارهای اقتصادی استفاده شده است، نه ارائه برآورد عددی جدید.

[25] UK Government: FCDO and sanctions authorities. Iran sanctions: statutory guidance. Updated 9 September 2026.

[Source / DOI](#)

مقررات و دامنه هر رژیم تحریمی باید جداگانه بررسی شود؛ این مقاله راهنمای حقوقی نیست.

[26] Ashraf S, Nazemi A, AghaKouchak A. Anthropogenic drought dominates groundwater depletion in Iran. Scientific Reports. 2021;11:9135. DOI: 10.1038/s41598-021-88522-y.

[Source / DOI](#)

دوره داده‌ها ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۵ است؛ داده هم‌زمان سال ۲۰۲۶ نیست.

[27] Reuters. Iran eases internet curbs for businesses as blackout enters third month. 28 April 2026.

[Source / DOI](#)

برای یک مشاهده تاریخی‌دار استفاده شده؛ وضع اتصال در سپتامبر از آن تعمیم داده نشده است.

[28] Stephan MJ, Chenoweth E. Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict. *International Security*. 2008;33(1):7–44. DOI: 10.1162/isec.2008.33.1.7.

[Source / DOI](#)

داده‌های تاریخی ۱۹۰۰ تا ۲۰۰۶؛ در این مقاله برای شناسایی متغیرها استفاده شده، نه پیش‌بینی ایران.

[29] UN News, reproduced by UN City Copenhagen. Civilians bear the brunt, with deadly US strikes in Iran and thousands displaced in Yemen. Accessed 26 September 2026.

[Source / DOI](#)

استناد فقط به بخش حفاظت از غیرنظامیان در ایران است؛ بخش یمن برای نتیجه‌گیری درباره ایران استفاده نشده است.